

szombatos énekszerző közé tartozik.³¹ A Bogáti Fazekas Miklós életrajzára vonatkozó, sokféle-
képpen értelmezett — és félremagyarázott — híradások rendszerezésére ezúttal nem vállalkoz-
hatunk, csupán arra a néhány kétségtelen adatra szeretnők felhívni a figyelmet, amelyek sze-
rint 1585—1587-ben már Homoródszentpálon Kornis Farkas birtokán tartózkodott.³² Ő lehetett
tehát az egyik összekötő kapocs Gerendi köre és a Kornis Farkas és Eössi András pártfogását
élvező székely szombatosok között. A névsorban szereplő többi prédikátorról egyelőre semmi
közelebbit nem tudunk. Természetesen nem zárhatjuk ki annak lehetőségét, hogy az 1575-i
tézisek szerzői között szereplő Temesvári Ambrus és az 1592-ben említett Ambrus pap azonos
személy. Ismerve a kor névadási szokásait, az 1575-ben említett Tövissi Máté és az 1579-ben
Erdődi Andrással együtt esperesi tisztétől megfosztott Pictoris Máté azonosítása sem elképzelhe-
tetlen. E feltevések kielégítő bizonyításához a megfelelő adatok azonban ma még hiányoznak.

A magasabb műveltség megszerzésére irányuló törekvés ekkor még a székely főemberek
körében sem volt általános jelenség. A két fiát is külföldön taníttató Kornis Farkas vagy a
személyesen is Padovába látogató, utóbb pedig Péchi Simon hosszú tanulmányútjainak költ-
ségeit vállaló Eössi András e réteg tagjai közül az első közé tartozhatott, akikben felébredt az
igény az európai színvonalú műveltség iránt.³³ Az 1590-es évekig velük kapcsolatba hozható
prédikátorokkal sem találkozunk a külföldi egyetemek erdélyi és magyarországi hallgatói
között, pedig e prédikátorok egy része — nevük alapján ítélve — nem is volt székely száрма-
zása. A szombatos iratok is csak a Biblia alapos ismeretéről tanúskodnak, a világi műveltség
kérdéseiben azonban olykor meglepő tájékozatlanságot árulnak el.

Erdődi Andrásnak és társainak útja ebben a környezetben szinte szükségszerűen vezetett az
1575-ös tézisektől a Glirius által propagált szombatos tanok felé. Erdődi és csoportja 1575-ben
már elutasította a keresztény vallás minden látható, külső, formális megnyilvánulását. Nem
tartottak semmiféle ünnepet, elutasítottak minden szentséget, szertartást, kötött imaformu-
lát. A kereszténységből nem őriztek meg mást, mint a Bibliában található morális előírások
rigorózus megtartásának követelményét, s a Szentírás abszolút hitelességébe vetett szilárd
meggyőződést. Ez a teljesen a belső meggyőződésre s az ebből fakadó individuális erkölcsi
magatartásra redukált vallásosság azonban a kor általános művelődési viszonyai között csak
szűk, s igen magas intellektuális színvonalú csoportok körében lehetett volna tartós életű.
Előbb-utóbb tapasztalniok kellett Erdődiéknek is, hogy igazuk volt a száz papoknak, akik
1575-ös téziseik cáfolatában azt írták, hogy „dicséretes egyházi ceremóniák nélkül nem lehet-
séges igazi istentisztelet”.³⁴ Visszatérniök azokhoz a szertartási formákhoz, amelyeknek a
Bibliával ellentétes voltát bebizonyítottak tekintették, természetesen nem lehetett. Ezen a
ponton jött segítségükre Gliriusnak az ószövetségi törvények érvényes voltát hirdető tétele,
amelyből a Bibliában szereplő zsidó ünnepek és rituális előírások rekonstrukciója következett.

Gerendi művelt humanista főnemesekből és értelmiségiekből álló baráti köre Glirius zsi-
dózó tanításain is rövidesen túljutott, s az 1590-es években már Francken mindenfajta teo-
lógiai gondolkodást elutasító arisztoteliánus racionalizmusának hatása alá került, az Eössi
András körül csoportosuló egyszerű székely prédikátorok számára Glirius teológiája maradt a
végső állomás.

Pirnat Antal

Zrínyi olvasmányaihoz: Vittorio Siri

Vittorio Siri neve nem ismeretlen Zrínyi írásainak olvasói előtt. Az ún. nádori emlék-
iratban, e Zrínyinek tulajdonított fontos politikai iratban — a mű terjedelméhez képest —
bőven esik szó róla.¹ A II. Rákóczi Györgyhez címzett nádori emlékiratot, a kutatás mai
állása szerint, Zrínyi 1653 novemberében írta, s benne a fejedelem támogatását kéri a legmaga-
sabb magyar közjogi méltóság elnyeréséhez. Az emlékiratot azonban nem a saját, hanem egy
bizalmas emberének (az irat átadójának) a nevében fogalmazta, hogy könnyebben és nyíltab-
ban ecsetelhesse saját érdemeit és a nádorságra való alkalmasságát. Alighanem levele hatásos-
ságát óhajtotta fokozni azzal, hogy felajánlotta szolgálatait Rákóczi dicsőségének és hírnevének
őregbítése érdekében. Az irat befejező részében ugyanis arra figyelmezteti a fejedelmet, hogy
mélto volna „moldva, kozák, tatár ellen ily kevés idő alatt” véghezvitt „dicsőséges győze-

³¹ RMKT XVII. 5. köt. 99.

³² KerMagv XXXVII (1902). 266.

³³ Jól jellemzi a helyzetet Kornis György 1591. nov. 7-én kelt levele. VERESS: Fontes rerum Hungaricarum I. 234—38.

³⁴ PIRNÁT: i. m. 147.

¹ Legújabb kiadása: Zrínyi Miklós összes művei II. Kiad. CSAPODI CSABA és KLANICZAY TIBOR, Bp. 1958. 176—192. — A Sirivel kapcsolatos rész: 190—191.

delmei" megörökítéséről gondoskodnia. Hiszen „az jó és dicsőséges fejedelmek találták meg azt magokban, hogy az ő cselekedetek és vitézi győzelmek nagyobb tündökléssel marad meg ez világon és jobban elszaporodik, ha az ő hadakozásainak okait és módjait, úgy mint az győzelmeket is, jó historikusoknak adják kezében, akik osztán jövőendő saeculumoknak is adják értésére.”

Vittorio Siri személyében egy ilyen „jó historikus”-t ajánl Zrínyi Rákóczinak, aki „jóllehet olaszul ír, de res gestas a mi országunkban deakul teszi bé könyvébe, legfőképpen ha mi levélbeli instrumentum jó kezében, ugymint causae belli, pacis conditiones, litterae principum, manifesta és más olyanokat”. Ezért azt tanácsolja, hogy a fejedelem „valami jó deák pennával” írassa meg moldvai hadjáratainak történetét, küldje azt el őhozzá, ő pedig mikor „a florentiai fejedelemhez” küldi emberét, eljuttatja majd ezeket az aktákat „az historicus urhoz”. Annyival is inkább, mert „vagyon valami ismeretése és . . . vagyon valami obligatiója hozzá, holott az elmúlt időbeli históriájában dicsérettel emlékezett az ő nagysága [ti. Zrínyi] személyéről”.

Közli Zrínyi az emlékiratban Siri „históriájának titulását” is: [II] *Mercurio overo historia de' correnti tempi*, melynek I. és II. köteté Casale-ban jelent meg 1644-ben, illetve 1647-ben, a III. pedig Lyonban 1652-ben.² S hogy milyen magasra értékeli e művet, arról ez a mondata tanúskodik: „Assicuráloam Nagyságodat, hogy kereszténységben senki olyan igazán, sine passioe nem ír és aki a fejedelmeknek minden állapotjának úgy végére menne . . .”

A Zrínyi-kutatást joggal érdekelheti, hogy ki volt ez a Zrínyi elismerését kivívó ismeretlen szerző, milyen kapcsolatban állt Zrínyivel, miről szól műve, s mit írt benne Zrínyiről, elkészült-e s bekerült-e művébe II. Rákóczi György hadjáratainak története. Megéri a fáradságot e kérdések megválaszolása, még akkor is, ha — mint a jelen esetben — szenzációs újdonságokról nem számolhatunk be. Olyan nagy író esetében, mint Zrínyi, kötelességünk minden fehér foltot eltüntetni.

Zrínyi kedvelt történetírójával igen mostohán bánt a szakirodalom: csupán elavult összefoglaló művek és életrajzi lexikonok emlékeznek meg nagy ritkán róla; hatalmas terjedelmű munkássága ellenére sohasem volt még önálló tanulmány tárgya. Ennek legfőbb oka az lehetett, hogy mint olasz író Franciaországban élte le élete nagy részét s így az olaszok szemében inkább francia, a franciák számára inkább olasz téma volt.

Életpályáját csak vázlatosan ismerjük.³ 1608-ban született Pármában, 1625-ben bencés szerzetes lett, majd Velencében telepedett le, ahol matematikát tanított. Hamarosan érdeklődni kezdett a politikai és történeti kérdések iránt s vállalkozott — talán a velencei francia követ biztatására — a mantovai háború (1628—1631) történetének a megírására.⁴ 1640—41-ben megjelent kisebb írásaiban⁵ oly híven képviselte a francia álláspontot, hogy Richelieu jónak látta megengedni számára a mantovai háború bizalmas iratainak a tanulmányozását. Az ambíciózus Siri, az így nyert lehetőség láttán, nem elégedett meg többé eredeti tervével, hanem egy általános európai történet megírását határozta el. Mazarintól is támogatva s immár a „consigliere, elemosinario, et historiografo della Maestà Christianissima” címmel is büszkélkedve 1644-ben, az akkor francia megszállás alatt álló Casale-ban, megjelentette nagy kortörténetének, a *Mercurio*-nak első kötetét. A velencei hatóságokkal támadt nézeteltérései miatt nem sokkal ezután Modenába költözött, s innen ment 1649-ben Párizsba, ahol Mazarin kitüntetően fogadta. Ezután tíz évig hol Franciaországban, hol pedig a modenai, firenzei és párizsi udvarokban tartózkodott, míg végül 1659-ben végleg Párizsban telepedett le. A Mazarin jóvoltából élvezett egyházi javadalmak lehetővé tették számára, hogy 1685-ben Párizsban bekövetkezett haláláig nyugodt körülmények között írhasa *Mercurio*-jának köteteit.

Az *Il Mercurio overo historia de' correnti tempi*, amolyan *histoire contemporaine*, melyben a szerző saját korának eseményeit igyekszik mennél részletesebben, s mennél több eredeti dokumentumot, okmányt felhasználva, sőt azokat szövegébe be is illesztve, feldolgozni. A szerző erejéből és idejéből 15 vaskos kötetet futtató (1644—1682), melyek 1641-től 1655-ig tekintik át az európai politika eseményeit. (Az I. kötetben egy összefoglaló visszapillantás olvasható az 1635—1640 közötti évek történetéről is.) Műfaját és módszerét tekintve Siri újítónak tartja

² Az emlékiratban a cím pontatlanul szerepel: *Mercurio overo historia de corrente tempi*, s az I. kötet megjelenésének éveként is tévesen 1642 áll.

³ Életrajzi adatait lásd: *Biographie universelle*, éd. Michaud, XXXIX, Paris, é. n. 412—413. — *Biographie générale*, éd. Didot, XLIV, Paris, 1865. 39—40.

⁴ 1630 körül a francia és a Habsburg-érdekek legfőbb észak-itáliai ütközőpontja a mantovai hercegség és a monferratói örgrófság örökösödése volt. Az uralkodó Gonzaga-család egyeses ága 1627-ben kihalván, mindkét trónt a Gonzagák közeli oldalághoz tartozó Charles, duc de Nevers örökölte. A Habsburg-politika mindazon meg akarta akadályozni, hogy egy francia befészkélje magát Lombardiába s ezért kirobantotta a mantovai örökösödési háborút, mely azzal végződött, hogy Mantova velencei, Monferrato pedig francia fennhatóság alá került.

⁵ Monferrato fővárosának, Casale-nak az ostromáról szól Siri első történeti-politikai munkája: II politico soldato Monferrino, ovvero discorso politico sopra gli affari di Casale. Casale 1640. Műtán ezt a könyvet egy P. Spadafora nevű rendtársa megtámadta, két újabb munkával szállt vele vitába 1641-ben.

magát, amennyiben az egykorú „újságírás” technikáját igyekszik történetírássá fejleszteni.⁶ Erre vall már művének címe is, mely az Európa-szerzte megjelenő hírközlő, illetve fontos politikai iratokat (kiáltványok, szerződések, fejedelmek levelei stb.) megismertető „Mercurius”-okra emlékeztet. Az eredeti dokumentumok közlésével ugyanis – I. kötetének előszava szerint – jobban ki lehet elégíteni az olvasók érdeklődését, és kíváncsiságát, mint csupán azok lényegének összefoglalása által. Természetesen forrásainak reprodukálása mellett részletesen előadja az események rendjét, azok okait, motívumait is. A politikai intimitásokkal, a fejedelmek rejtett szándékaival szívesebben foglalkozik, mint hadi eseményekkel, melyeket más írók úgyszólván bőven elbeszélnek. Neki elsősorban a fejedelmek ügyeiről volt módja értékes információkat szereznie, minthogy Velencében dolgozhatott, ahol együtt vannak Európa minden országának jól értesült követői.⁷

Siri történetírói módszere megnyerte Zrínyi tetszését, olasz és francia földön azonban nem aratott különösebb sikert. XVIII. századi fordítója, Jean Baptiste Réquier, a *Mercurio* francia fordításának előszavában találóan jellemzi Siri munkáját: „Műve egy arannyal teli bánya, de csupán egy bánya. Át kell kutatni szakadatlanul, hogy a benne rejlő gazdagságot kibányászthassuk; de ha ezt megtesszük, akkor is még csak nyersanyaggal rendelkezünk.”⁸ Tiraboschi szerint ugyan „ama idők valamennyi olasz történetírója között Vittorio Siri volt a leghíresebb”, a XIX. századi életrajzi lexikonok azonban igen elítélők: kárhoztatják pontatlanságait, bőbeszédűségét, a megbízói és támogatói iránti elfogultságát.⁹ Stílusát is újságírói pongyolaság jellemzi, amit ő maga is elismer. Első kötetének előszavában megvallja, hogy a stílusra nem fordított különösebb gondot. Arra törekedett csupán, hogy megértsék amit mond, nem törődve azzal, hogy elbeszélése lakonikus, vagy aziatikus stílusú-e.¹⁰

Vittorio Siri nem tartozott tehát a kor jelentős történetírói közé. Mint a jobbfejta zsurnalisztáknak, érdeme elsősorban a jól értesültség, az információ-gazdagság. Zrínyi is ezt becsülhette benne, bár a kelleténél többre értékelte. A pályáját Velencében kezdő és Párizsban befejező író iránti érdeklődése jellemzően tanúskodik politikai orientációjáról: az adriai köztársaság és a születőben levő francia abszolutizmus volt nemzetközi látókörének két fókusza. Miközben szorgosan gyűjtötte, olvasta és kiaknázta XVII. századi francia írók (Pierre Mathieu; Jean de Silhon; Henri, duc de Rohan; Philippe de Béthune stb.) olaszra fordított s Velencében kiadott politikai műveit, érthető a bizalma a Velencében francia érdekek szolgálatába szegődő történész-publicista iránt.

Az 1653-ban írt nádori emlékirat a *Mercurio* addig megjelen első három kötetéről tesz említést. A többi kötet már nem jutott el Zrínyihez, mert 1662-ben készített könyvtár-katalógusában is csak az első három szerepel, négy tételben¹¹. A négy könyv közül ma már csak kettő van meg a Zágrábban őrzött Zrínyi-könyvtárban: az I. és II. kötet.¹² Bár jelmondatán kívül mindössze egyetlen tőle származó bejegyzést olvashatunk bennük, Zrínyi valamennyi birtokában levő Siri-kötetet alaposan áttanulmányozhatta. Nehéz, sőt szinte reménytelen dolog lenne felmérni, hogy a *Mercurio* első három kötetének több ezer lapra terjedő anyagából Zrínyi mit és mennyit profitálhatott. Kétségtelen azonban, hogy a Siritől nyert értesülések és ismeretek több ponton hozzájárulhattak politikai koncepciójának formálódásához. Nem maradhattak rá

⁶ Célkitűzéséről és módszeréről I. kötetének az olvasóhoz intézett előszava tájékoztat. Vö. I, 3–6.

⁷ Találkozó és szépen eszteli Siri a velencei környezet előnyeit: „Habitó in una Città, quale desiderava Plutarco per stanza d'un Historico, cioè, ove tiene la sua residenza una gran Corte, piena d'Ambasciatori, e Ministri. Poiche in Venetia più che in altra Città del Mondo si vede una moltitudine di Personaggi, e Cavalieri stati per Ambasciatori à tutte le Corti d'Europa; e dove non altro essercito, che quello della Civile Prudenza si maneggia fra Nobili; onde si praticano persone di finissimo giudicio, e ben'instrutte de gli affari de' Principi.” (Előszava végén.)

⁸ J. B. Réquier *Mercurio*-fordítása tizenhét kötetben jelent meg (Párizs 1756–1759). Az idézett rész az I. kötet előszavában olvasható: „Son ouvrage est une mine pleine d'or, mais c'est une mine. Il faut fouiller continuellement, pour en tirer les richesses qu'elle renferme; et quand on les a tirées, on n'a encore que des matériaux.”

⁹ GIROLAMO TIRABOSCHI: *Storia della letteratura italiana*, VIII. Roma 1785. 302. — Michaud: i. m. 413. Érthető Siri melegeződése, mert a stílus körüli viták a leghevesebben éppen Velencében folytak. A főszereplő ezekben Zrínyi egy másik kedves írója, Virgilio Malvezzi volt, a „stile laconico” mestere és harcosa. Vö. EZIO RAIMONDI: *Polemica intorno alla prosa barocca*. „Letteratura barocca” c. kötetében. Firenze 1961. 175–248.

¹¹ Zrínyi katalógusában II/21–24. szám alatt szerepelnek Siri könyvei, de nem a kötetek sorrendjében. II/21: *Tomo secundo*; II/22: kötetszám nincs megjelölve, de a fennmaradt példány alapján tudjuk, hogy az I. kötetről van szó; II/23: *Tomo secundo*, libro terzo; II/24: *Tomo terzo*. (Vö. *Bibliotheca Zrinyiana*. Wien 1893. 56–57.)

¹² Vagyis a II/22. és II/21. számúak. Az eredeti Zrínyi-féle jelzet ma is látható a kötések gerincén. A KENDE-féle jegyzékben együttesen 204. sz. alatt szerepelnek (*Bibliotheca Zrinyiana* 28.). Jelenlegi jelzetük a zágrábi egyetemi könyvtárban: *Bibl. Zrin.* 51. — 1893-ban KENDE szerint megvolt még a II. kötet harmadik könyve is (II/23), melyet katalógusában 145. sz. alatt írt le (*Bibliotheca Zrinyiana* 20.); Zrínyi könyvbejegyzéseinek a kiadója azonban ezt a könyvet már mint a Zrínyi-könyvtár újabban elkallódott darabját említi. (Vö. DRASENOVICH MÁRIA: *Zrínyi Miklós könyvjegyzetei*. Pécs 1934. 8.) E külön nyilvántartott „*Tomo secundo*, libro terzo” a teljes példányban ma is meglevő II. kötet (II/22.) harmadik részének egy duplum-példánya lehetett.

hatás nélkül az olyan részletek, amelyek a török birodalom hanyatlását ecsetelik s elkerülhetetlen bukását jósolják.¹³ De alapvető tanulságokkal szolgáltak számára az olyan távoli, s a magyar ügyek szempontjából látszólag érdektelen események is, mint a portugál kérdés alakulása 1640–1641-ben, mellyel más alkalommal részletesen kívánok majd foglalkozni. Most csak a személyes vonatkozásokra szorítkozom.

A legérdekesebb ezek között a *Mercurio II.* kötetének élén álló s itt reprodukált metszet, mely végleg eldönti azt a sokat vitatott kérdést, hogy honnan merítette Zrínyi az *Adriai tengernék Syrenája* címlap-képének ötletét.¹⁴ A Subarich György nagyszombati rézmetsző által rajzolt szimbolikus kép mind fő motívumaiban, mind pedig kompozíciójában I. Pissinus velencei metsző Sirinél látható metszetét követi.¹⁵ A két kép összehasonlítása lehetővé teszi Zrínyi címlapjának pontosabb értelmezését. A Siri hajóján utazó Mercurius éppenúgy, mint Zrínyi páncélos hajósa rendíthetetlenül halad célja felé, ügyet sem vetve a figyelmét elterelni akaró tengeri lényekre. Minthogy Siri könyvének a vitorlára felírt címe (II Mercurio) azonos a hajós nevével, nyilvánvaló, hogy az „Adriai tengernék Syrenája” mint könyvcím szintén megegyezik a hajós elnevezésével. Hogy a „sziréna” szó ez esetben költőt jelent, azt már régen megállapította a kutatás, de hogy a páncélos hajós ennek az adriai költőnek a megszemélyesítője, azt csak most, Pissinus metszetével összehasonlítva állíthatjuk. S minthogy Zrínyi önmagát tekintette az adriai tenger szirénájának, a páncélos hajós sem lehet más, mint ő maga, a költő-katoná. Subarich címlap-metszetét tehát fontos hely illeti meg ezentúl a Zrínyi-ikonográfiában is.

Az összehasonlítás fényében az is valószínűnek tűnik, hogy a költő-hajós jobb kezében levő tárgy nem más, mint papírtekercs, vagyis az elkészült mű kézírata. A mintául szolgáló Mercurius ugyanis jobb kezében saját jelvényét tartja, s baljával kormányozza hajóját. Zrínyi is bal kezével irányítja a vitorlát s ezért nincs ok – mint eddig – feltételezni, hogy jobb kezében viszont a hajó kormányát fogja. A Pissinus által rajzolt feltűnő kormánylapáttal semmiképpen sem rokonítható a Zrínyi kezében levő rudacska.

Figyelemreméltó változtatás az is, hogy míg Mercurius háborgó, viharos, addig Zrínyi nyugodt, csendes tengeren hajózik. A kép így lehetett csak összhangban az eposz XIV. énekében írottakkal, melyben a költő olyan hajóshoz hasonlítja magát, aki a szigetvári hős csillagát a hűség és vitézség irányítójával követve szerencsésen közeledik célja felé: „Már én mágnesküvem portushoz hoz engem, Szerencsésen jöttem által ez tengeren, Immár barátimat az parton esmerem . . .” (XIV, 3.). A költő, az Adriai tenger szirénája túl van már a veszélyeken: nincs már itt helye viharnak, őrtási hullámoknak, cikázó villámoknak.

Minthogy Siri *Mercurio*-jának II. kötete 1647-ben, tehát a *Szigeti veszedelem* megírása után jelent meg, arról szó sem lehet, hogy Pissinus metszete ismeretében formálta volna meg Zrínyi a XIV. ének szép hajós-hasonlatát. Ellenkezőleg, mikor Siri könyvét megismerte, észrevette, hogy annak címlap-képe mennyire ráillik a XIV. énekben írottakra. Ezért határozta el, hogy a szükséges módosításokkal ezt a szimbolikus képkompozíciót helyezi művé élére.

Az I. kötet már említett bejegyzésénél is érdemes egy pillanatra megállnunk. Az 1641-es év eseményeit tárgyaló kötet 419. lapján olvasható, hogy a XIII. Lajos és Richelieu ellen felázadt Louis de Bourbon, Soissons grófja (Conte di Soissone) midőn a döntő csatában rohamra indult, pisztoly-lövést kapott az arcába és holtan esett össze. Zrínyi itt hozzáfűzi: „Il card: Ric: ha fatto mazzarlo da un suo servitore, al Conte Soisson che con inganno haueua mandato a servirlo.”¹⁶ Vagyis Zrínyi kivételes figyelmet szentelt annak a ténynek, hogy a hatalom, az adott esetben Richelieu, miként szabadult meg egy számára kellemetlen embertől: egyik ügynökét küldte szolgálatába azzal a feladattal, hogy urát csata közben gyilkolja meg. Megjegyzendő: Siri csak feltételesen, mint egyik lehetőséget említi, hogy a lázadó gróf orgyilkosság áldozata lett. Zrínyi – nyilván más értesülések alapján – már bizonyosnak tekinti a politikai büntényt. Hogy ilyen érzékenyen reagált erre az esetre (az első két kötet több mint 2500 lapján egyedül itt jegyzetelt!), az talán megengedi, hogy feltételezzük: megfordulhatott a fejében, hogy egyszer majd őtöle is hasonló módon, szerencsétlenség látszatát keltve igyekeznek megszabadulni. Talán tehetett is ilyen megjegyzéseket környezetében, s így jobban érthető, miért gyanakodtak annyian jól álcázott gyilkosságra a végzetes vadkanvadászat után.

A nádori emlékiratban olvasottak alapján érthető érdeklődéssel kerestem, hogy hol emlékezett meg Siri „dicsérettel” Zrínyi személyéről. Az eredmény sajnos csalódást okozott. Siri ugyanis

¹³ Vö. pl. I. 184., ahol egy Konstantinápolyból hazatért követ véleményét tolmácsolja Siri a török hanyatlásának okairól.

¹⁴ Zrínyi címlap-képe számos könnyen hozzáférhető kiadványban (pl. Gróf Zrínyi Miklós művei I, Kiad. NÉGYESSY LÁSZLÓ, Bp. 1914. 85.) megtalálható. Legjobb reprodukcióját lásd, PATÁKY DÉNES: A magyar rézmetszés története. Bp. 1951. 306.

¹⁵ A két kép rokonságára röviden utaltam már Zrínyi-monográfiám 2. kiadásában: Zrínyi Miklós. Bp. 1964. 355.

¹⁶ Vö. DRASENOVICH: i. m. 47.

az 1652-ben megjelent III. kötet 990. lapján, egy meglehetősen jelentéktelen esemény kapcsán említi csupán Zrínyit. A Habsburg–török viszony 1643 őszi alakulását tárgyalva ezt olvashatjuk: „Bodiani és Zerino grófok, összegyűjtve egy jelentékeny seregnyi embert, behatoltak a nagy úr országába és végignyargalva jó hús mérföldet prédával és haracsolással hírvetoltak is helyreállították s a török által okozott károkat is kárpótolták magukat. Bár ez az akció derék dolog volt és megfelelt a máskor is alkalmazott gyakorlatnak, egyáltalán nem tetszett a császárnak, aki attól tartott, hogy a Porta számára szaporodni fognak az okok az erdélyi fejedelemmel való titkos együttműködésre az ausztriai ház kárára.”¹⁷ Sajnos Siri nem ad pontos dátumot, s így nem állapítható meg, mikor volt az említett portyázás. Az eddig ismert források nem tudnak Zrínyi és Batthyány Ádám 1643 őszi közös portyázásáról, sőt jelenlegi ismereteink szerint Zrínyi ez év őszén a svéd hadszíntéren vitézkedett.¹⁸ Így azt sem tarthatjuk kizártnak, hogy Siri összekevert bizonyos dátumokat. De bármi legyen is a tényállás, Siri idézett sorai alapján erős túlzásnak hat a nádori emlékirat kijelentése. Lehet, hogy Zrínyi célja érdekében nem habozott kissé nagyozolni a fejedelem előtt, de azt az eshetőséget sem szabad kizárni, hogy az emlékirat esetleg mégsem Zrínyi fogalmazása, hanem utasításai alapján valamelyik ágense (Vitnyédy talán?) öntötte formába. Minthogy az emlékirat stílusa és szókinése is támaszt bizonyos kételeyeket Zrínyi szerzősége iránt, érdemes lesz a kérdést egyszer tüzetesen megvizsgálni.¹⁹

Miután kiderült, hogy Siri jelentéktelen említését minősíti a nádori emlékirat „dicsérettel” való megemlékezésnek, kételkednünk kell abban az állításban is, hogy „önagységának vagyon valami ismeretsége” az olasz történetíróval. Biztos választ akkor adhatnánk erre a kérdésre, ha többet tudnánk Zrínyinek a toszkánai nagyherceggel való kapcsolatáról. Az emlékiratból csak annyit tudunk, hogy Zrínyi tervezi egy szolgáját a „florentiai fejedelemehez” küldeni. Mivel 1653 novemberében azt ajánlja fel Rákóczinak, hogy szívesen továbbítja majd ezzel az emberével a moldvai hadjáratról megírandó relációt, a tervezett kiküldetésre 1654 tavasza előtt aligha kerülhetett sor. Ez a következtetés összevág annak az október 3-án írt, de évszámot nem tartalmazó levélnek az állításaival, melyben Zrínyi Lippay érseket virágok küldéséről informálja.²⁰ A levél szerint a florentiai herceg Zrínyinek „egy szép apatika ládát és egy scatola virág gyükeket” küldött, hozzá intézett levelében pedig ígérte, hogy majd „kikeletieket is küld”. Zrínyi kilátásba helyezi Lippaynak, hogy majd adni fog neki a herceg tavasszal várható újabb küldeményéből. Erre biztosan számít, mert „szolgáim akkorra bemennek Florentiában az herceghöz valami török lovakkal” s egyúttal elhozhatják a herceg ajánlóját. Igen nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy Zrínyi szolgáinak „kikeletkor” esedékes útja ugyanaz, amelyre a nádori emlékirat is utal, s ez esetben a Lippaynak szóló levél 1653. október 3-án kelt. A dolgoknak ez az összetalálkozása igen jellemző a színlelésnek arra a gyakorlatára, melyet éppen a nádori emlékirat hangsúlyoz: „az mikor dissimulációval vihetünk többet végben, az igazságnak szereteti kényszerít minket, hogy dissimuláljunk.”²¹ Mígközben Zrínyi októberben a kertjéről híres Lippayval kedélyesen levelez virág-ügyekben, novemberben elsősorban az ő politikai manipulációt leplezi le Rákóczi előtt. S embereinek tavaszra tervezett firenzei útját, mellyel Rákóczi propagandáját kívánja szolgálni, arra is fel akarja használni, hogy a legfőbb ellenfél, az érsek számára ritka virágokkal kedveskedhessen.

A Sírivel való esetleges kapcsolat szempontjából az a tény a legfontosabb, hogy Zrínyi 1653 októberére előtt ajándékokat és levelet kapott a toszkánai nagyhercegtől. Elképzelhető ugyanis, hogy Firenzéből jövő emberei hozták ekkor magukkal a *Mercurio* 1652-ben Lyonban megjelent III. kötetét. Talán ezt is a herceg küldte? A kérdés azért jogosult, mert a szóban forgó III. kötetet a szerző „Vittoria della Rovere, gran duchessa di Toscana”-nak ajánlotta. Vittorio Sirenek egyébként is voltak kapcsolatai a firenzei udvarral, lehetséges, hogy 1652–53-ban éppen Firenzébe tartózkodott. De az is lehet, Zrínyi csak az ajánlás címzése alapján gondolta, hogy 1654-ben Firenzébe küldendő emberei Sírít ott találják majd. Abban biztos lehetett, hogy esetleges küldeményét, ha elérkezik a címzetthez, az szívesen fogadja majd. A *Mercurio* szerzője ugyanis I. kötetében külön felszólította olvasóit, hogy támogassák munkáját a fejedelmek tetteire vonatkozó akták megküldésével.

Hogy valóban kapcsolatban állt-e Zrínyi a francia király olasz történetírójával, arra a *Mercurio* további köteteitől, pontosabban az 1651–1655. évek eseményeit tárgyaló XV. kötetből (Firenze 1682) várhatnánk választ. Ugyanis, ha Rákóczi megírta a moldvai hadjárat történetét, s Zrínyinek azt módjában volt Sírinez eljuttatni, akkor e reláció-nak ebben a kötetben

¹⁷ „I conti Bodiani, et di Zerino raccolto un numero stuolo di gente entrarono nel paese del Gran Signore, et corsono per ben venti leghe con le prede, et con le rapine risarcirono la reputazione non meno, che i danni partiti da' Turchi. Questa azzione se bene generosa, et praticata altre volte non era tuttavia punto piaciuta all'Imperatore dubioso, che accrescesse motivi alla Porta di cospirare co'l Transilvano a' danni della casa d'Austria.”

¹⁸ KLANICZAY TIBOR: Zrínyi Miklós. 2. kiad. Bp. 1964. 48–49.

¹⁹ A nádori emlékirat szerzőségének bizonytalan voltára Csapodi Csaba hívta fel figyelmemet.

²⁰ Zrínyi Miklós összes művei II. Bp. 1958. 380–381.

²¹ I. m. 178.

volna a helye. Ezt azonban hiába keressük benne, sőt még említést sem találunk az erdélyi fejedelemlnek Lupuj vajda felett aratott győzelméről. Igaz, Siri ezt a kötetet már öreg korában, s meglehetősen elnagyoltan írta meg. Hiszen míg kezdetben minden év történetének egy-egy külön nagy kötetet szentelt, s később egyes évek eseményeit két, sőt három (pl. az 1646. és 1648. éveket) kötetben írta meg, addig az utolsó, XV. kötet öt évet foglal össze. Elképzelhető, hogy a fáradt író a kevésbé lényegesnek tartott események megőrkítését itt már mellőzte. Ez esetben a Rákóczi-féle relatio, s esetleg más Zrínyi által küldött dokumentumok a hagyatékában keresendők.

A Párizsban 1685-ben elhunyt Siri végrendeletében úgy rendelkezett, hogy kéziratait szülővárosának, Pármának bencés kolostorába küldjék. Innen azok 1810-ben a napóleoni korszak rendelkezései értelmében átkerültek a hercegi könyvtárba, a Biblioteca Palatinába. Ma is ott őrzik Vittorio Siri 16 hatalmas kéziratköteget.²² Köztük van a *Mercurio* több kötetének fogalmazványja, az anyag nagyobb részét azonban a mű előmunkálatai, illetve Siri anyaggyűjtése alkotja. Bár ezek között találunk magyarországi eseményekre vonatkozó feljegyzéseket, illetve magyar eredetű iratokat, főként I. Rákóczi György hadjáratával kapcsolatban; Zrínyitől származó vagy vele kapcsolatba hozható anyagnak nem akadtam nyomára. Talán Siri levelezésének átvizsgálása vezethetne valami eredményre. Ez azonban nem került Pármába.²³

A Siri-hagyaték átnézése mégsem volt felesleges. Az 1178. jelzetű kéziratköteg végén egy lista található különböző iratokról és levelekről. Ennek H/a lapján ez olvasható: „A Mr Sillon au 25 7bre 1653.” Vagyis a felsorolt iratokat Siri Jean de Silhonnak, Mazarin titkárának küldte el vagy adta át 1653. szeptember 25-én. A jegyzékbe foglalt iratok semmi érdekeset nem tartalmaznak a mi szempontunkból, csupán az a tény fontos, hogy Siri kapcsolatban volt de Silhonnal, ami nem is meglepő, hiszen mindketten Mazarin szolgálatában álltak. Különös, hogy ez a de Silhon szintén Zrínyi kedvelt írói közé tartozott. Sőt éppen azok közé, akikkel valami közvetlen kapcsolat lehetősége is fennáll. A Zrínyi és Siri kapcsolatára vonatkozó kutatást ezért nem tekinthetjük lezártnak, sőt ezt a munkát ki kell terjeszteni a Zrínyi és Mazarin környezete között sejtethető kapcsolatok vizsgálatára. Alighanem Jean de Silhon bizonyul majd e téren a kulcsfigurának. Addig is, amíg az ez irányú kutatásokra sor kerül, a XVII. századi magyar történelem kutatóinak érdemes lenne felfigyelniük a *Mercurio* kötetében és Siri hagyatékában található nagyszámú magyarországi adatra, értesülésre, dokumentumra.

Klaniczay Tibor

Szalárdi János történelemszemlélete

Sokat látott-próbált, megélt Szalárdi János, XVII. századi irodalmunk legjelesebb magyar nyelven író historikusa. Alacsony sorból küzdötte fel magát. Szegény kézműves szülők gyermekeként látta meg a napvilágot, talán 1601 táján, a Bihar megyei Szalárdon. Iskoláztatásáról nincsenek adatok, neve nem szerepel az eddigi kiadott egyetemi matrikulákban. *Siralmas krónikájában*¹ azonban sokat elárul önmagáról, noha mindig harmadik személyben szól viselt dolgairól. Igen rokonszenves, jellems, művelt, a haza sorsáért aggódó, a közügyeket mindig saját érdekei fölé emelő, önzetlen, nem mindennapi írói tehetséggel megáldott egyéniség önarcképét hagyományozta az utókorra. Felemelkedését emberi értékeinek köszönhette. „Igen ifju korában”, 1634-ben vette udvarába öreg Rákóczi György és a gyulafehérvári levéltár őrvé tette. Két évvel később, 1636-ban helyettes titkár (vicesecretarius), 1646. január 6-án a fejedelem bizalmas titkára, alig telik el fél esztendő, birtokadományban részesül. Váradon házat vesz. Kézpénzvagyona sem jelentéktelen. Egy Úzoni nevű hivatalnoknak 1646-ban 243 Ft-ot tud kölcsön adni, ami tekintélyes összegnek számított abban az időben. Nem volt oka panaszra II. Rákóczi György alatt sem, a fejedelem biztos emberének számított ekkor is. A szerencsétlen lengyelországi hadjárat és Erdély ezt követő feldúlása azonban úgyszólván koldusbotra juttatta, Várad elcsúszását mindenét elvesztette. Tisztségekben ugyan ezek után sem volt hiánya: 1665-ben katonai adószedő, 1666. február 26-án pedig az országyűlés a Partium, valamint Kolos, Doboka, Belső-Szolnok megyék összes pénzbeli adóinak és egyéb jövedelmeinek preceptorságával bízta meg, Kolozsvárott pedig, ahol Várad bukása után végleg letelepedett, az eklézsia gondviselőinek sorába választották. Birtokkal, számottevő pénzjövdelemmel ekkor

²² Jelzetek: MS Parm. 176, 1164–1178. — A XIX. századi katalógus alapján csak ezeket találtam, a XVIII. századi források azonban még a bencés kolostorban őrzött 18 kötetről tudnak. (Vö. P. Mariano Armellini: Biblioteca Benedictino-Casinensis. Assisi 1731–1732. II, V 13–15.)

²³ Nem sikerült megtudnom hova kerültek a Siriéknak címzett levelek. — A további kutatások érdekében megjegyzem, hogy Tiraboschi szerint (l. m. VIII, 303.) a modenai hercegi titkos levéltárban nagyszámú Siri-levél található. Michaud biográfiai lexikona szerint pedig élete végén Siri bizonyos mennyiségű kéziratot III. Cosimo toszkánai nagyherceghez is eljuttatott. Ezeknek az állításoknak a hitelét nem volt még alkalmam ellenőrizni.

¹ *Siralmas magyar kronikának kilenc könyve*, melyeket a következő posteritásnak megintetésekre és oktatásokra tulajdon nyelvükön egybeszedgetett és megírt Szalárdi János 1662-dik esztendőben. Kiadta: КЕМЕХЪ ЗСІДМОНД. Pest, 1853. (Újabb Nemzeti Könyvtár). A Szalárdi művéből vett idézetek mindig ebből a kiadásból valók.